

VERBETERPLAN AKKERVOGELS

deelgebied
Westerwolde

Beeld: Mark Schuurman

Opgesteld in het kader van het
Actieplan Groninger Akkervogels
2022-2030

Werkdocument
Januari 2022

1. Achtergrond en werkwijze

Aanleiding

Zomer 2021 hebben veertien partijen het Akkervogelmanifest Groningen ondertekend. In het Manifest wordt een actieplan aangekondigd en worden thema's genoemd die in het actieplan verder moeten worden uitgewerkt. Onderdeel van de route naar het actieplan toe zijn concrete gebiedsuitwerkingen voor vier Groningse akkervogelgebieden:

- Noordelijke kleischil (incl. Zuurdijk en Ten Boer)
- Oldambt
- Veenkoloniën en Duurswold
- Westerwolde.

Voor elk van deze gebieden is een beknopt 'verbeterplan' opgesteld. De verbeterplannen vormen belangrijke bouwstenen voor het actieplan. Ze hebben een reikwijdte van een kleine tien jaar (tot en met 2030). Volledigheidshalve is de samenvatting van het actieplan opgenomen in bijlage 2.

Werkwijze

Voor elk van de vier genoemde gebieden is een werkgroep samengesteld met betrokkenen bij het akkervogelbeheer, die tweemaal bijeen is geweest om zinvolle verbeteringen op een rij te zetten. Voor Westerwolde namen hierin deel: drie akkerbouwers (tevens ANLb-deelnemers) en vertegenwoordigers van Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels (GKA), Agrarische Natuurvereniging Oost Groningen (ANOG), Staatsbosbeheer en waterschap Hunze en Aa's. Natuurmonumenten leverde schriftelijke inbreng.

Daarnaast is gebruik gemaakt van literatuur over akkervogels, en over die in Groningen in het bijzonder. Ook is gebruik gemaakt van:

- Het Optimalisatieplan Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer dat ANOG in 2019 heeft opgesteld voor de periode tot en met 2027. Hierin is voor elk van de drie ANOG-gebieden (Oldambt, Veenkoloniën en Westerwolde) al een groot aantal verbeterpunten benoemd;
- De resultaten van de evaluatie van het provinciale akkervogelbeleid die GKA, Sovon, ANOG en CMG in 2020-2021 hebben uitgevoerd in opdracht van de provincie Groningen (zie ook bijlage 1).

Opmerking vooraf

De punten in dit verbeterplan richten zich vooral op inrichting en beheer van het gebied. Er zijn natuurlijk ook gebiedsoverstijgende knelpunten, bijvoorbeeld in de sfeer van kennis, monitoring, communicatie en educatie. Deze komen uitgebreid in het actieplan aan bod, en alleen waar nodig ook in de regionale verbeterplannen.

2. Korte gebiedskarakteristiek

Ontstaansgeschiedenis, landbouw en landschap

Westerwolde wijkt sterk af van de rest van Groningen. Hier geen weidse vergezichten en rechthoekige verkaveling, maar een kleinschalig beekdallandschap dat meer aan Drenthe en Twente doet denken: een besloten en bosrijk gebied met meanderende riviertjes, hooilanden en essen omzoomd door houtwallen. Aanvankelijk hoorde het gebied er voor de 'echte' Groningers dan ook niet echt bij. De ontstaans- en bewoningsgeschiedenis is ook sterk afwijkend: het gebied lag lange tijd sterk geïsoleerd op een dekzandrug temidden van uitgestrekte en ontoegankelijke moerassen (het Bourtangermoeras, dat zich tot in Duitsland uitstrekt) en de bewoners waren van Saksische in plaats van Friese afkomst. Het gebied was al zeer vroeg bewoond, maar werd in de Midden-IJzertijd

(500-250 v. Chr.) grotendeels weer verlaten vanwege het oprukkende moeras. Vanaf de Middeleeuwen raakt het gebied opnieuw bewoond, maar pas toen zich begin 20^e eeuw 'import' uit met name de Veenkoloniën vestigde op de ontginningsgronden, nam de isolatie af, en inmiddels is hij grotendeels verdwenen.

Het beekstelsel van de Westerwoldse Aa met de daarin opgenomen (aanvankelijk grotendeels gekanaliseerde) takken Mussel Aa en Ruiten Aa, vormt de kern van dit gebied. In het beekdal heeft zich vanaf de Middeleeuwen een kleinschalig besloten esdorpenlandschap ontwikkeld en daaromheen een veel rationeler en opener heideontginningslandschap. In het esdorpenlandschap vinden we afwisselend esdorpen en esgehuchten, essen met bouwland op de dekzandkoppes, hooilanden in de beekdalen en vele bosjes en houtwallen. In dit landschap heeft zich de afgelopen eeuwen – onder meer door ruilverkaveling – een belangrijke schaalvergroting voorgedaan. In 1832 bestonden de essen uit 3.400 percelen, in 2018 waren dat er nog 334. De esdorpen liggen aan de randen van het beekdal en hebben een spinnenwebachtig patroon van wegen en paden (nog goed te zien rond Onstwedde en Sellinger) die vroeger het bouwland, de weiden en de woeste gronden met elkaar verbonden.

Het rationeel verkavelde heideontginningslandschap vormt een contrast met het esdorpenlandschap. Het heidelandschap was aanvankelijk onderdeel van het landbouwsysteem van de essen: de schapen graasden op de hei en overnachtten in de potstal, waarna hun mest werd gebruikt voor bemesting van de essen. De heiden zijn in de jaren '20 van de vorige eeuw ontgonnen in het kader van de werkverschaffing. Ze kregen een rationele verkaveling, zij het wat minder rechtlijnig dan die in de Veenkoloniën, omdat de ontginning plaatsvond vanaf de meanderende wegen in plaats van rechte kanalen. Naast landbouwgrond werd vanaf de jaren '30 ook veel bos aangelegd, zoals bij Sellinger. De agrarische bebouwing ligt verspreid en dateert van na 1900 en deels zelfs pas van na de Tweede Wereldoorlog.

Verschillende ruilverkavelingen (Vlagtwedde 1963-1979, Blijham-Bellingwolde 1947-1974) hebben het landschap opnieuw sterk veranderd: de kronkelende beken werden rechte kanalen, de verkaveling (en daarmee het landschap) werd grootschaliger. Ter illustratie: in het ruilverkavelingsgebied Vlagtwedde (4.600 ha) waren in 1960 nog 318 bedrijven actief, waarvan ruim de helft kleiner dan 10 ha. De landbouw in het gebied kenmerkt zich nu, net als de Veenkoloniën, door de teelt van fabrieksaardappelen, suikerbieten en granen. Net als in de Veenkoloniën is echter een verschuiving van teelten te zien in het voordeel van maïs.

De provincie Groningen heeft aan weerszijden van de beken ongeveer 2.500 hectare begrensd als onderdeel van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), in eigendom bij Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Het gebied bestaat uit een mengeling van heidevelden, beekdalen, oude bossen, vennen, moerassen, hooilanden en essen. Zeer recent is het laatste deel van het natuurgebied ingericht. Inmiddels heeft de gehele Ruiten Aa zijn oorspronkelijke meanders teruggekregen.

Op de Westeresch loopt op 75 ha een project met natuurinclusieve akkerbouw. Op deze es, waar het aantal akkers was afgenomen van 140 in 1832 tot 8 nu, is het aantal akkers weer vergroot tot 40 en is de gewasdiversiteit verhoogd tot 9 teelten (o.a. boekweit, haver, voederbiet en veldboon) en zijn vogelakkers aangelegd, een combinatie van luzerne en groene braak. De effecten worden momenteel onderzocht.

Akkervogels

Door het meer besloten landschap in Westerwolde, is het gebied geschikt voor doelsoorten zoals geelgors en patrijs. Aan de oostzijde, waar het landschap opener is, is het gebied ook van belang voor soorten zoals de veldleeuwerik.

Uit de recente analyse blijkt dat – afgezien van de patrijs, die niet in de analyse is meegenomen – de volgende soorten relatief veel in Westerwolde voorkomen: kwartel, veldleeuwerik, geelgors, grasmus, kievit en wulp. Zie onderstaande tabel en **bijlage 1** voor meer informatie en de context waarin de resultaten moeten worden gezien. Gele kwikstaart en kneu komen ook algemeen voor, maar bereiken in andere deelgebieden aanmerkelijk hogere dichtheden. Van de patrijs ten slotte is bekend dat deze onder meer in de omgeving van Bellingwolde voorkomt.

WESTERWOLDE	Kwartel	Veld-leeuwerik	Geelgors	Grasmus	Kievit	Wulp
Trend 2015 - 2020	Onduidelijk (variabel)	Stabiel	Stabiel	Stabiel	Afname	Stabiel
Positieve verbanden	Openheid, granen	Openheid, grasland	Lijnvormige elementen (bomenrijen)	Akkerranden, granen	Openheid, bieten, mais, aardappelen	Openheid
Negatieve verbanden	-	Bomen, gebouwen	Grasland	Aardappelen, openheid	-	-

Akkervogelbeheer

Agrarisch natuurbeheer kan alleen worden gecontracteerd binnen door de provincie begrensde leefgebieden. Voor het leefgebied 'open akker' geldt daarbij dat dit geclusterd wordt neergelegd in robuuste clusters: gebieden van minimaal 250 ha waarbinnen minimaal 5% wordt bedekt met beheer. Deze normen gelden niet voor het leefgebied droge dooradering waarin tot dusverre het akkervogelbeheer in Westerwolde is gecontracteerd.

ANOG is in 2017 gestart met de uitvoering van agrarisch natuurbeheer in het leefgebied droge dooradering. Het gaat vooral om de beheerpakketten wintervoedsel en kruidenrijke akkers. Deze pakketten worden langs landschapselementen gesitueerd, bij voorkeur aan de zuidkant.

Westerwolde telt twee beheerclusters van sterk afwijkende grootte: Westerwolde (ruim 12.471 ha) en Pagediep (ruim 254 ha), in totaal 12.773 ha. Bij 13 bedrijven is in totaal 30 ha beheer gecontracteerd (gemiddeld 2,3 ha per bedrijf). De gemiddelde dekkingsgraad is 0,24%, maar het verschil tussen beide clusters is groot: 2,3% in Pagediep en 0,2% in Westerwolde.

Westerwolde is het enige gebied waar ook de terreinbeherende organisaties (in dit geval Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten) aan weerszijden van de Ruiten Aa een substantiële oppervlakte aan akkervogelbeheer hebben liggen, zoals op de al genoemde Westeresch. De terreinen van SBB hebben een gemengde doelstelling: akkerflora, akkerfauna en landschap/cultuurhistorie. Het beheer bestaat uit chemievrije teelt met een beperkte bemesting, het toepassen van beschermende maatregelen bij veldwerkzaamheden (afhankelijk van de soort) en het laten staan van wintervoedsel. Inventarisatiegegevens laten zien dat deze terreinen vooral van belang zijn voor broedende grasmussen, geelgorzen, graspiepers en kwartels (juist ook door de afwisseling van bouw- en grasland) en beperkte betekenis hebben voor de overige soorten. Natuurmonumenten beheert in het Dal van de Ruiten Aa onder meer ruim 100 hectare akkers, gelegen op essen: 70 à 80 kleine akkertjes. Op zo'n 14 ha is het beheer primair gericht op de akkerflora. Op de overige ca 90 ha is het beheer gericht op akkerfauna en landschap. De bemesting is

hier hoger dan op de flora-akkers. Op 70 hectare worden gewassen geteeld en op zo'n 18 hectare zijn winterveldjes en braakveldjes gerealiseerd. Ongeveer 50% van de gewassen bestaat uit zomergraan, daarnaast staan er allerlei andere gewassen. Het akkerbeheer is de afgelopen tien jaar gevarieerder geworden: kleinschaliger, met meer overjarig graan en een gevarieerder teeltplan. De voedselveldjes trekken veel vogels aan in de winter, met soms hoge aantallen groenlingen, geelgorzen en ringmussen. Afgezien van enkele braakstukken waar enkele veldleeuweriken broeden, broeden er vrijwel geen vogels in de akkers. In het complex als geheel broeden o.a. grasmus, geelgors, gele kwikstaart, blauwborst, Kievit, kwartel, kneu en veldleeuwerik. De patrijs is vrijwel uit Westerwolde verdwenen, maar Natuurmonumenten spant zich in om 'm terug te krijgen.

3. Ambities en verbeterpunten inrichting en beheer

In deze paragraaf schetsen we de akkervogel-ambities voor Westerwolde en daarna de mogelijke verbeterpunten. In de gebiedsbijeenkomsten zijn ook knelpunten geïnventariseerd, maar deze zijn in dit verbeterplan zoveel mogelijk omgevormd naar actiepunten.

3.1 Ambitie voor dit deelgebied

In kwantitatieve zin stelt de gebiedswerkgroep voor om de volgende soorten als 'doelsoort' voor Westerwolde te benoemen:

- Patrijs (met in zijn kielzog de geelgors): hier is een toename gewenst om tot een levensvatbare populatie te komen.
- Wat betreft de soorten van open akkerlandschap: voor veldleeuwerik, kwartel en Kievit is minimaal stabilisatie en bij voorkeur een lichte toename gewenst, voor de wulp is minimaal een lichte toename gewenst.
- Ringmus (gerelateerd aan bebouwing/erven, wintervoedsel en nestkasten): hier is een toename gewenst.

In meer kwalitatieve zin is de ambitie voor Westerwolde:

- Handhaven en versterken van de kwaliteit van Westerwolde als akkervogelgebied, zowel voor de soorten die aangewezen zijn op het meer besloten landschap van de essen (patrijs, geelgors) als voor soorten van het meer open landschap van de heideontginningen (veldleeuwerik, kwartel, Kievit en wulp).
- Versterken van de akkervogelclusters door het verhogen van de dekkingsgraad aan agrarisch natuurbeheer (incl. nieuwe 'gewaspakketten') en selectieve aanplant van extra struweel. Eindbeeld is een brede schil aan agrarisch beheer die als een buffer om de natuurgebieden in de beekdalen heen ligt. Zo ontstaan vloeiender overgangen tussen landbouw- en natuurgebied.
- In het verlengde daarvan: versterken van de afstemming in beheer tussen de natuurgebieden en het aanpalende landbouwgebied.

3.2 Actiepunten inrichting en beheer

Gebiedsinrichting en ruimtelijk beleid

De fraaie overgangen van open naar besloten landschap en het hoge aandeel graan zijn belangrijke kwaliteiten voor akkervogels. Toch zijn er in de sfeer van inrichting zeker nog verbeteringen mogelijk:

1. In het provinciaal **Programma Bos en Hout** (uitbreiding bosareaal t.b.v. klimaatdoelen) worden akkervogelgebieden weliswaar uitgesloten van extra aanplant, maar in Westerwolde is niettemin een flinke oppervlakte aan bossen groter dan 2 ha ingetekend. Grotere boscomplexen hebben geen waarde voor akkervogels, integendeel zelfs. Daarnaast is er lijnvormige beplanting ingetekend langs de beken en in het noordoosten ook langs boerensloten. SBB heeft voor Groningen een taakstelling van 250 ha (tot 2030) om op eigen terreinen extra bos aan te planten. Het is in beide gevallen van groot belang dat de locaties zeer secuur worden gekozen: zo min mogelijk in of direct naast gebieden die van belang zijn voor de vogels van open landschap. Voor de struweelvogels kunnen extra beplanting langs waterlopen een steuntje in de rug zijn, mits het gaat om kleinschalige elementen/veldstruweel en ook hier de locaties goed worden gekozen.
2. In het verlengde hiervan: in het landbouwgebied is het gewenst om **extra struweel** aan te planten en **keverbanken** te creëren. Bij het eerste kan zoals gezegd het Programma Bos en Hout wellicht een rol spelen. De kwaliteit van de bestaande houtsingels kan worden verhoogd door de diversiteit aan soorten te verhogen door selectieve extra aanplant (verbreden van singels) en door er beheermaatregelen (bijv. akkerranden) naast te situeren.
3. De kwaliteit van het landschap wordt op verschillende plaatsen aangetast: door **nieuwe bebouwing, door zandwinning en door aanleg van zonneparken en windmolens**. Het is gewenst dat de leefgebieden voor akkervogels zoveel mogelijk worden gevrijwaard van landschappelijke ingrepen en dat – waar dat toch gebeurt – de compensatieplicht actief wordt gehandhaafd, akkervogels daarin expliciet worden meegenomen en de gebiedspartijen (collectief en TBO's) en kennispartijen worden betrokken bij de invulling van de compensatie.
4. In het broedseizoen vormen **wandelaars met loslopende honden** een verstoringsbron voor de akkervogels. Naast het selectief afsluiten van paden in het broedseizoen willen de beheerders investeren in het plaatsen van borden dat honden in het broedseizoen moeten zijn aangelijnd.
5. De agrarische collectieven willen graag **moderne technieken zoals drones** inzetten voor het opsporen van legsels en kuikens in akkerranden en vogelakkers. Het gaat dan vooral om de grotere soorten (steltlopers, roofvogels, hoenderachtigen). Hiermee zijn in het weidevogelbeheer inmiddels goede ervaringen.

Beheer: vergroten beheerareaal, verbeteren beheerkwaliteit

In zijn optimalisatieplan van 2018 schetst ANOG de beheerstrategie om de akkervogelstand in zijn drie akkervogelgebieden te verbeteren. Voor Westerwolde zet ANOG in op verhoging van de dekkingsgraad aan beheer in het omvangrijke cluster Westerwolde, omdat het beheer in dit cluster nu te versnipperd ligt. De uitbreiding zal plaatsvinden binnen het leefgebied 'droge dooradering', waarin ook het huidige beheer is gecontracteerd. Ook de kwaliteit van het beheer kan nog verder worden verbeterd. De actiepunten puntsgewijs:

1. Verhogen van de dekkingsgraad door **uitbreiding van de beheerde oppervlakte**, en wel als volgt:
 - Toename van het areaal aan 'traditioneel' ANLb met 30 ha (van 30 naar 60 ha). Voor deze maatregelen lenen zich primair de meer besloten delen van Westerwolde.
 - Uitrollen van 150 ha aan nieuwe gewasmaatregelen (zie punt 2a). Hiervoor lenen zich met name de opener delen van het gebied.

Aangezien er geen ruimte meer is in het huidige ANLb-budget, is hiervoor extra budget nodig. De groei kan voor een deel worden gerealiseerd bij bestaande ANLb-deelnemers; daarnaast zullen nieuwe deelnemers worden geworven. Er zijn drie gebieden geïdentificeerd waar extra inzet voor de patrijs is beoogd: één ten noorden van Bourtange, één ten westen van Jipsinghuizen en één ten noordoosten van Ter Apel (zie ook de overzichtskaart in het actieplan zelf). De eerste twee vallen buiten de begrenzing van het leefgebied open akker en het blok bij Bourtange valt ook

buiten het leefgebied 'droge dooradering'. Om hier contracten te kunnen sluiten, is het gewenst dat de begrenzing in het Natuurbeheerplan wordt aangepast.

2. **Verbeteren van de kwaliteit van het beheer op landbouwgrond**, en wel langs drie sporen:

a. Introductie en/of openstelling van nieuwe beheerpakketten:

- Verruimen van de bouwplannen, c.q. verhogen van de gewasdiversiteit, met name met vogelvriendelijke gewassen (bijv. hennep, luzerne, boekweit) en van een vogelvriendelijk beheer daarvan (à la vogelgraan). Hier kan ook het nieuwe GLB een rol spelen: stimulansen voor eiwitgewassen vanuit de ecoregeling kunnen worden gekoppeld aan vogelvriendelijk beheer van die gewassen vanuit het ANLb. Voor het actieplan gaan we voorzichtig uit van een areaal van 150 ha aan nieuwe 'gewaspakketten' in Westerwolde.
- Openstellen van smallere akkerranden dan 9-meterse randen. Doordat zowel het nieuwe GLB als het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn bufferzones van 2 à 3 m langs waterlopen vereisen, is er een reële kans op 'concurrentie' van smalle met brede randen. Door in het Natuurbeheerplan een beperkt aandeel 3-meterse randen met natuurgericht beheer mogelijk te maken (max. 20% van de gecontracteerde oppervlakte per bedrijf), wordt de concurrentie verkleind en wordt tegelijk de biodiversiteit verhoogd. De bufferstroken die vanuit ander beleid worden aangelegd, worden dan 'ecologisch opgeplust' vanuit het ANLb. Bij gerichte inzaai kunnen deze randen ook betekenis hebben voor foeragerende akkervogels.
- Introductie van de mogelijkheid tot 'last minute beheer' op bouwland door dit beheer (dat we kennen uit het weidevogelbeheer) toe te voegen aan de maatregelen onder 'open akker'. Anders dan bij weidevogels is het bij veel akkervogels tevoren niet goed te voorspellen waar ze gaan broeden. Last-minutebeheer bestaat uit het ad hoc uitstellen van veldwerkzaamheden bij gebleken broedgevallen. Hiermee heeft ANOG de afgelopen twee jaar al geëxperimenteerd voor de kwartelkoning in het Oldambt. Daarnaast kan het zinvol zijn voor bijvoorbeeld wulp, kiekendief en velduil.
- Voor enkele akkervogels die ook weidevogel zijn (zoals veldleeuwerik, kievit en wulp) is het gewenst om de bescherming op bouwland uit te breiden met bescherming op *graslanden* (die nu niet binnen de Natuurbeheerplanbegrenzing vallen). Daarbij gaat het bijvoorbeeld om uitgesteld maaibeheer (veldleeuwerik), grasklaver-randen (kievit) en nestbescherming en kruidenrijk grasland (wulp). Om dit soort maatregelen te kunnen contracteren, is aanpassing van de begrenzing van de leefgebieden nodig.
- De winter over laten staan van graanstoppel in combinatie met inzaai van een geschikte groenbemester voor de veldleeuwerik. Deze maatregel was al ontworpen voor de GLB-pilot van 2020, maar is toen uiteindelijk niet uitgevoerd.
- Beheerpakketten voor bermen, slootkanten en overhoekjes die in boerenbeheer zijn. Zulke pakketten zitten voor een groot deel wel in het ANLb, maar zijn voor de genoemde elementen niet opengesteld.

b. Versterkte inspanningen voor de patrijs, die met name het zuidelijke deel van Westerwolde (Laudermarke) nog relatief veel voorkomt. Hier bereiden GKA, ANOG, Vogelbescherming en de TBO's een patrijzenproject (à la het bestaande Partridge-project) voor om tot een betere vestiging en overleving te komen.

3. Een **vogelvriendelijker beheer van 'publiek groen'** (schouwpaden, bermen en sloten in beheer bij waterschap en gemeenten) en een betere kruisbestuiving met de inspanningen op landbouwgrond. Waterschap Hunze en Aa's is al bezig met ecologisch beheer van ruim 80% van zijn watergangen en oevers. Op basis van jaarlijkse evaluaties en onderzoeken voor verschillende soortgroepen, waaronder vogels, wordt gekeken waar dit kan worden verbeterd. Ook de

gemeente Westerwolde heeft al stappen gezet met ecologisch beheer van gemeentebermen. Hiervan kunnen patrijs, geelgors en veldleeuwerik profiteren.

4. **Verhogen van de betekenis van de natuurgebieden** (van SBB en NM) voor akkervogels. Natuurmonumenten ziet hiervoor bijvoorbeeld de volgende mogelijkheden, die deels wellicht ook voor SBB interessant zijn:
- Verbeteren van de voedselvoorziening door aanleg van zogeheten keverbanken.
 - Vergroten van de kleinschaligheid door bijv. aanleg van keverbanken, struweel en nieuwe (afgesloten) zandpaden.
 - Verkennen van de kansen voor toename van de zomertortel, die nog in zeer lage dichtheden voorkomt in het gebied. De ideale habitat bestaat uit dicht struweel, afgewisseld met akkers die een heel open, ijle structuur hebben. Er zijn specifieke zaadmengsels in omloop voor het creëren van voedselveldjes voor zomertortels.
 - Interesseren van naburige akkerbouwers voor agrarisch natuurbeheer, voor zover ze nog geen deelnemer zijn. Dat is vooral zinvol rond het Ellersinghuizerveld, waar zich de afgelopen jaren hoge aantallen veldleeuweriken en gele kwikstaarten hebben gevestigd (in heide, grasland en bouwland). Het gaat dan bijvoorbeeld om akkerrandenbeheer, wintervoedselveldjes en (waar passend) aanleg van kleinschalige landschapselementen zoals struweel.
 - Jaarlijkse monitoring van het gebruik van de wintervoedselveldjes, die niet (geheel) uit de SNL-monitoringsvergoeding kan worden betaald.

3.3 Overige actiepunten

De gebiedswerkgroep heeft daarnaast drie andersoortige verbeterpunten benoemd:

1. Vergroten van kennis over en draagvlak voor ecologisch slootbeheer, het belang van (aanplant van) van struweel en het creëren van natuurvriendelijke overhoekjes en het natuurgericht beheer van struikgewas en overhoekjes. Vooral rond slootbeheer zijn veel vragen rondom bijvoorbeeld de opmars van het giftige Jacobskruiskruid (dat bij goed beheer echter niet of nauwelijks op bouwland voorkomt) die een ecologisch beheer in de weg kunnen staan. Via de keur van Waterschap Hunze en Aa's zijn er al mogelijkheden schouwsloten ecologisch te beheren. Er wordt momenteel bekeken of de mogelijkheden hiervoor kunnen worden aangepast aan de huidige wensen ten aanzien van ecologisch beheer.
2. Verkennen van:
 - De verspreiding van de patrijs om gericht maatregelen te kunnen treffen.
 - Mogelijkheden om de effectiviteit van beschermingsmaatregelen voor de Kievit te verbeteren.
 - De noodzaak van en mogelijkheden voor een effectiever predatorenbeheer, met name voor de kraai, in samenspraak tussen de meest betrokken partijen (WBE, TBO's, ANOG).
 - De mogelijke concurrentie tussen ganzen en akkervogels (om voedsel en broedgelegenheid).
3. Er is een tekort aan vrijwilligers. Anders dan bij het weidevogelbeheer staat hun rol in het akkervogelbeheer nog in de kinderschoenen. De coördinatie van de 'groene' vrijwilligers is onlangs aan Landschapsbeheer Groningen toebedeeld. Het is gewenst dat alle partijen zich inspannen om de werving en opleiding van vrijwilligers te intensiveren.

Deze punten zullen ook in het provinciale actieplan een plek krijgen.

3.4 Wie is aan zet?

Het actieplan bevat voor alle deelgebieden tezamen een schema met acties, actoren en tijdplanning.

4. Kostenbegroting inrichting en beheer

Hieronder begroten we – enigszins met de natte vinger – de kosten van de actiepunten op het gebied van inrichting en beheer. De overige actiepunten begroten we in het provinciale actieplan.

Bij het begroten maken we een onderscheid in vieren: jaarlijkse en eenmalige kosten binnen en buiten landbouwgebieden.

Beheermaatregelen in landbouwgebied

Voor Westerwolde is 30 ha aan extra 'traditioneel' ANLb beoogd (van 30 naar 60 ha) en 150 ha nieuwe 'gewaspakketten'. De begroting daarbij bestaat uit drie onderdelen:

- Verhogen van de gemiddelde ha-vergoeding voor het bestaande beheer. Anticiperend op de aanstaande landelijke aanpassing van de ANLb-vergoedingen aan de gestegen bouwplansaldi (zie het actieplan) rekenen we hier met een stijging van € 500,- per ha (van gemiddeld € 2.250,- naar € 2.750,- per ha). Daarmee is een jaarlijks bedrag gemoeid van $30 \times € 500,- = € 15.000,-$.
- Aanvullende 'traditionele' ANLb-maatregelen: $30 \text{ ha} \times \text{gemiddeld } € 2.750,- = € 82.500,-$.
- Aanvullende 'gewaspakketten': $150 \text{ ha} \times € 1.000,- = € 150.000,-$.

In totaal is dit een extra jaarlijks bedrag van (afgerond) € 248.000,-. Dit bedrag kan afnemen als delen van het beheer uit andere onderdelen van het GLB (conditionaliteit, ecoregeling) kunnen worden betaald.

Beheermaatregelen buiten landbouwgebied

We hebben te weinig informatie om de extra inspanningen van de TBO's, waterschap en gemeenten goed te kunnen begroten. Daarom gaan we ervan uit dat deze grotendeels uit bestaande financieringsstromen en gerichte projecten kunnen worden betaald. Om een eventueel tekort te dekken zal hiervoor in het actieplan een stelpost worden opgenomen.

Enmalige kosten in landbouwgebied

Voor Westerwolde is in het optimalisatieplan een bedrag van € 26.500,- begroot voor het aanplanten van struweel, het aanleggen van keverbanden en het plaatsen van informatieborden. Daarnaast is het gewenst om één of enkele drones aan te schaffen. Hiervoor zal in het actieplan een stelpost worden opgenomen.

Enmalige kosten in natuurgebied

Hiervoor geldt hetzelfde als voor de beheersmaatregelen buiten landbouwgebied.

Hiermee komen de **totale jaarlijkse (beheer)kosten** op minimaal € 248.000,- per jaar en de **totale eenmalige kosten** op minimaal € 26.000,-.

Bijlage 1. Evaluatieresultaten voor Westerwolde

In deze bijlage schetsen we de voorlopige resultaten van de evaluatie van het akkervogelbeleid, eerst kort voor de gehele provincie, daarna specifiek voor Westerwolde. De evaluatie heeft gekeken naar relaties tussen vogels en landschapskenmerken, naar verschillen in dichtheden en trends binnen en buiten begrensde leefgebieden en binnen en buiten ANLb-beheerclusters. Van de volgende soorten waren voldoende data voor een betrouwbare analyse: veldleeuwerik, gele kwikstaart, graspieper, blauwborst, geelgors, grasmus, kneu, kwartel, Kievit, scholekster en wulp.

Enkele belangrijke kanttekeningen bij de resultaten:

- De resultaten zijn voorlopig, zijn gebaseerd op een beperkt aantal teljaren (2015-2020) en laten alleen statistisch significante verbanden zien.
- De evaluatie is beperkt tot soorten die goed geteld kunnen worden met het Meetnet Agrarische Soorten (MAS) van de provincie en met de beheermonitoring door de collectieven. Soorten die een aparte telling vereisen, zoals kiekendief, velduil, kwartelkoning en patrijs, ontbreken dus in de analyse. Deze worden waar passend wel meegenomen in het actieplan en de gebiedsplannen.
- De analyse neemt ook andere soortgroepen die kunnen profiteren van het agrarisch natuurbeheer niet mee (bijv. insecten en zoogdieren als haas, ree en muizen). Deze zijn door de provincie ook niet als doelsoort van het ANLb bestempeld.

Resultaten voor de provincie als geheel

De analyse heeft gekeken naar het volume en de dekkingsgraad aan beheer in de clusters tussen 2015 en 2020. Het beheervolume (aantal hectares per cluster) is tussen 2015 en 2020 gestegen van gemiddeld 49 naar 57 ha. De dekkingsgraad in de clusters steeg hiermee van 5,4% naar 6,6%. In 2020 is het laagste percentage 4% en het hoogste 13%. Ongeveer een vijfde van de clusters heeft meer dan 10% beheer.

Resultaten voor Westerwolde

Soorten die in Westerwolde relatief veel voorkomen zijn kwartel, veldleeuwerik, geelgors, grasmus, Kievit en wulp. Gele kwikstaart en kneu komen ook algemeen voor, maar bereiken in andere deelgebieden veel hogere dichtheden.

WESTERWOLDE	Kwartel	Veld-leeuwerik	Geelgors	Grasmus	Kievit	Wulp
Trend 2015 - 2020	Onduidelijk (variabel)	Stabiel	Stabiel	Stabiel	Afname	Stabiel
Positieve verbanden	Openheid, granen	Openheid, grasland	Lijnvormige elementen (bomenrijen)	Akkerranden, granen	Openheid, bieten, mais, aardappelen	Openheid
Negatieve verbanden	-	Bomen, gebouwen	Grasland	Aardappelen, openheid	-	-

Conclusies per soort - Westerwolde

Kwartel

- Soort is in Westerwolde stabiel
- Wordt vooral gevonden in de meer open gebieden met granen

Veldleeuwerik

- Soort neemt in veel gebieden af maar is in Westerwolde stabiel
- Openheid is belangrijk, ontwijkt bomen en gebouwen
- In Westerwolde worden hogere aantallen in vogelakkers geteld, maar niet in akkerranden (afwijkend van andere gebieden waar akkerranden juist wel veel gebruikt worden om te foerageren). Dit komt waarschijnlijk omdat in Westerwolde akkerranden vaak juist naast bomenrijen of andere opgaande vegetatie worden neergelegd voor de patrijs, waarbij Veldleeuwerik bomen en bomenrijen juist ontwijkt
- Grasland wordt geprefereerd, maar uit ecologisch onderzoek weten we dat dit een belangrijke ecologische val is voor de soort. Mogelijk zou een beheerpakket met extensief graslandbeheer uitkomst kunnen bieden. Hetzelfde ecologisch onderzoek liet zien dat broedsucces in luzerne juist heel goed was, maar een associatie met klaver/luzerne wordt voor Westerwolde niet gevonden

Geelgors

- Soort is stabiel, karakteristiek voor de meer besloten delen van Westerwolde
- Voorkomen is vooral gerelateerd aan lijnvormige elementen (bijv. bomenrijen), waarschijnlijk omdat ze broeden in ruigte en struweel. Ook worden er hogere aantallen in akkerranden geteld, de soort lijkt echt van deze maatregel te profiteren
- Grasland wordt vermeden.

Grasmus

- Soort is stabiel, karakteristiek voor de meer besloten delen van Westerwolde
- Akkerranden hebben positief effect op voorkomen, soort profiteert duidelijk van deze maatregel
- In gebieden met granen lijkt de soort algemener dan in gebieden met een groter areaal aan aardappelen

Kievit

- Soort neemt af dus bescherming is urgent
- Openheid is belangrijk
- Wordt positief geassocieerd met bieten, mais en aardappelen door late inzaai/poten

Wulp

- Soort is stabiel
- Komt voor in de meer open gebieden. Onduidelijke associaties met landschapskenmerken

Bijlage 2. Samenvatting Actieplan Groninger Akkervogels 2022-2030

Groningen is voor veel soorten van landelijke betekenis

Groningen is een belangrijk akkervogelbolwerk: de provincie herbergt een bovengemiddeld aandeel van de landelijke populaties van grauwe kiekendief, kwartel, kwartelkoning, gele kwikstaart, veldleeuwrik, graspieper, velduil, geelgors, blauwborst en ringmus. Met de 'struweelvogels' gaat het relatief goed: de blauwborst neemt gestaag toe, de andere soorten zijn na een periode van groei nu stabiel. Maar van de soorten die horen bij het open akkerbouwgebied is de stand in de afgelopen dertig jaar gehalveerd. De afname gaat in Groningen iets trager dan in de rest van Nederland, maar is niettemin substantieel. Hoog tijd dus om te kijken hoe deze trend kan worden gekeerd. Binnen de Groninger akkerbouw bestaan grote regionale verschillen in soortensamenstelling en trends. Daarnaast zijn er enkele natuurgebieden die (ook) van belang zijn voor akkervogels, zoals het Dal van de Ruiten Aa, het Roegwold en de kwelders. Gemiddeld genomen zijn de belangrijkste soorten die hier voorkomen, min of meer stabiel. Ook hier is echter ruimte voor verbetering. De ambities van zestien partijen tot 2030 zijn neergelegd in dit actieplan.

Aandacht voor 'akkervogellandschappen' vraagt trendbreuk in beleid en praktijk

De recente evaluatie van het Groningse kerngebiedenbeleid wijst eens te meer uit dat veel akkervogels sterker reageren op (elementen van) het landschap als geheel dan op losse beheermaatregelen. Dat betekent dat het accent in beleid en praktijk moet worden verlegd van beheereenheden naar landschappen. Dat vergt vijf belangrijke verschuivingen:

1. Een doelformulering die zich niet alleen richt op de aantalsontwikkeling van soorten, maar ook op de landschappelijke kwaliteiten van de belangrijkste akkervogelgebieden. Dit actieplan bevat daarvoor een voorzet: versterken van landschappelijke kwaliteiten die voor akkervogels van belang zijn en daarmee ombuigen van de populatieontwikkeling (af te meten aan de jaarreeksen van het Meetnet Agrarische Soorten). Vanwege de grote regionale verschillen zijn de doelen gespecificeerd voor de vier deelgebieden: noordelijke kleischil, Oldambt, Veenkoloniën (incl. Duurswold) en Westerwolde.
2. Introductie van meer 'gewaspakketten' in het agrarisch natuurbeheer (ANLb). Naast het bestaande pakket 'vogelvriendelijk graan' zijn er kansen voor de (aangepaste) teelt van vlinderbloemigen (luzerne, veldbonen, erwten) en koolzaad.
3. Een grotere kruisbestuiving tussen ANLb en andere onderdelen van het nieuwe GLB: de verzwaarde conditionaliteit (met o.a. bepalingen voor bufferstroken en niet-productieve oppervlakte) en de ecoregeling (met stimulansen voor o.a. rustgewassen en eiwitgewassen, waaronder de gewassen uit punt 2). Daar waar aangepast beheer nodig is, kan het ANLb deze maatregelen 'opplussen'. Door een deel van de beloning uit deze GLB-onderdelen te bekostigen, kan bovendien de budgetlast van het ANLb worden verlicht en kunnen met het ANLb-budget meer hectares worden bediend.
4. Meer stimulansen voor 'niet-agrarisch groen': door versterking van natuurgebieden die mede van belang zijn voor akkervogels en door natuurgerichte beheer van lijnvormige elementen (sloten, oevers, bermen, dijken en kaden) in beheer bij waterschappen en gemeenten. We streven naar een substantiële toename aan ecologisch beheerd 'niet-agrarisch groen', te beginnen bij de ANLb-clusters.
5. Om dit alles mogelijk te maken: verruiming van de begrenzingen in het Natuurbeheerplan, met name voor de leefgebieden open akker en droge dooradering, waarbij binnen de clusters selectief ook graslanden worden meegenomen. Het credo 'meer doen in minder gebieden' heeft goed gewerkt om met beperkte middelen de dekkingsgraad aan beheer in de clusters te verhogen, maar past niet goed meer bij een landschapsgerichte insteek en laat belangrijke kansen buiten de huidige clusters onbenut. Om te waarborgen dat de provincie daarbij niet aan sturingskracht inboet, bevat het actieplan een extra set kwaliteitscriteria voor de beheerclusters.

Landschappelijke bedreigingen minimaliseren

Eerste opgave om het landschap aantrekkelijk te houden voor akkervogels is het afwenden of beperken van schadelijke ontwikkelingen. De ontwikkelingen in de landbouw zelf (meer hoogsalderende gewassen, minder gewasdiversiteit) proberen we bij te buigen met extra beheer en nieuwe 'gewaspakketten'. De laatste jaren zijn de bedreigingen echter vooral gelegen in twee belangrijke maatschappelijke transitie: de energietransitie (meer windmolens en zonneparken) en de klimaatopgave (meer bos). Beide beginnen

in Groningen hun tol te eisen – positief voor klimaat en energie, negatief voor akkervogels. De provinciale omgevingsverordening bevat al een compensatieplicht voor ingrepen die de ruimtelijke kwaliteit van akkervogelgebieden aantasten. Het is gewenst dat deze nauwlettend wordt gehandhaafd en dat bij de invulling van de compensatie nog sterker dan voorheen ook de agrarische collectieven worden betrokken. Ook vragen we de provincie om de bosuitbreiding in het kader van het Klimaatakkoord in akkervogelgebieden vooral gestalte te geven op een manier waarvan struweelbroeders profiteren: door selectieve en kleinschalige aanplant langs wegen, waterlopen en dijken, en op boerenerven.

Beheer verbeteren en uitbreiden

Om het beheer te kunnen uitbreiden is het vasthouden en vergroten van de animo bij grondgebruikers cruciaal. Eerste stap daartoe is het verhogen van de ANLb-vergoedingen, die niet meer in de pas lopen met de huidige bouwplansaldi. Hierin volgt Groningen de landelijke tariefherziening die vanaf 2023 zal worden doorgevoerd. Tweede stap is uitbreiding van het agrarisch natuurbeheer met ruim 1.100 ha: 515 ha ‘traditionele’ ANLb-maatregelen in nieuwe en vergrote beheerclusters, 600 ha nieuwe ‘gewasmaatregelen’ verspreid over alle clusters. Daarnaast bevat het actieplan voorstellen voor verbetering van bestaande beheermaatregelen en voor andere nieuwe maatregelen, zoals introductie van ‘last-minutebeheer’, verbetering van het pakket vogelakker en introductie van 6-meterse randen in combinatie met ecologisch beheer op de aanpalende oppervlakte (sloot, naastliggend perceel). Het streven naar natuurinclusieve landbouw krijgt op langere termijn vooral gestalte via breed werkende instrumenten zoals het GLB en duurzame ketenafspraken. We vragen de provincie om de agrarische collectieven te faciliteren een adviserende rol te kunnen spelen bij de keuzen die boeren maken bij de invulling van de ecoregeling. Daarnaast maken alle partijen zich hard voor een snelle verduurzaming van een meerprijs voor duurzame productie bij keten en consument. Door een goede afstemming van publieke en private duurzaamheidsprikkels ontstaat een verdienmodel voor duurzame landbouw. Terreinbeherende organisaties optimaliseren het beheer van hun eigendommen die relevant zijn voor akkervogels en stemmen dat beheer (al dan niet via regionale beheerdersoverleggen) beter af met het omliggende beheer. We vragen waterschappen en gemeenten om hetzelfde te doen – er zijn al verschillende hoopgevende initiatieven.

Kennislacunes oplossen, monitoring verbeteren

We vragen de provincie om onderzoek te faciliteren naar de betekenis van belangrijke maatschappelijke transities (energie, eiwit, klimaat) voor akkervogels, naar de synergie met andere onderdelen van het nieuwe GLB, naar de betekenis van vogelvriendelijke gewassen en naar een aantal ecologische kennislacunes. Er komt een snelle inventarisatie van de aanwezigheid en het effect van predatoren en ganzen op akkervogels en van de huidige inspanningen voor schadebestrijding, c.q. populatiebeheer. Op basis daarvan wordt een predatiebeheerplan opgesteld en worden de inspanningen zo nodig geïntensiveerd. De monitoring door provincie, collectieven en TBO's wordt beter gestroomlijnd en de toegankelijkheid van de gegevens wordt verbeterd. Ook versterken de beheerders, samen met de provincie, hun overleg over de monitoringsresultaten en de consequenties voor het beheer.

Samen optrekken in de communicatie, educatie intensiveren

Landschapsbeheer neemt sinds kort de coördinatie van het vrijwilligerswerk en de werving van nieuwe vrijwilligers op zich. Dat is belangrijke winst. Daarnaast trekken alle partijen sterker samen op waar het gaat om publieksvoorlichting over akkervogels (of boerenlandvogels in de breedte). Ook gerichte educatie-activiteiten (onderwijs, cursussen, thema-avonden) worden geïntensiveerd.

Ruimer budget nodig

“Een veldleeuwerik zingt niet voor niets”, zo heette een rapport uit 2010. Het realiseren van dit actieplan kost dan ook extra geld. Dat geldt met name voor de uitbreiding van het agrarisch natuurbeheer en de verwachte verhoging van de ANLb-vergoedingen. In 2030 is hiervoor naar schatting jaarlijks € 2 mln. extra nodig bovenop de € 2,5 mln. die er nu in het ANLb omgaat voor akkervogels. Voor de uitvoering van de overige onderdelen van het actieplan is jaarlijks € 0,5 mln. nodig en eenmalig € 0,35 mln. Het actieplan benoemt hierbij ook de potentiële financiers, maar het omvangrijkste budgetverzoek ligt bij de provincie.